

Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació
Núm. 16 (juliol-desembre, 2010), pàg. 15-30
Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana
ISSN: 1134-0258

DOI: 10.2436/20.3009.01.63

CENTENARI FERRER I GUÀRDIA: UN BALANÇ HISTORIOGRÀFIC I PEDAGÒGIC

El centenari Ferrer: un balanç historiogràfic i pedagògic

Ferrer Centenary: a historiographical and pedagogical report

Pere Solà Gussinyer
Universitat Autònoma de Barcelona

Data de recepció de l'original: maig de 2010

Data d'acceptació: juny de 2010

ABSTRACT

At the 100th anniversary of the execution of Francisco Ferrer, the author outlines a historiographic and pedagogical assessment on the Rationalist pedagogist and the Modern School.

KEY WORDS: Rationalist education, Francesc Ferrer i Guàrdia, Catalan pedagogy, Ferrer's historiography.

RESUM

Amb motiu del centenari de l'afusellament de Francesc Ferrer i Guàrdia, l'autor esbossa un balanç historiogràfic i pedagògic sobre el pedagog racionalista i l'Escola Moderna.

PARAULES CLAU: Educació racionalista, Francesc Ferrer i Guàrdia, pedagogia catalana, historiografia ferreriana.

RESUMEN

Con motivo del centenario del fusilamiento de Francisco Ferrer Guardia, el autor esboza un balance historiográfico y pedagógico sobre el pedagogo racionalista y la Escuela Moderna.

PALABRAS CLAVE: Educación racionalista, Francesc Ferrer i Guàrdia, pedagogía catalana, historiografía ferreriana.

Podem preguntar-nos, com a qüestió prèvia, en quin context «revisitem» l'Escola Moderna.

Certament en un moment en què, per una banda, el nostre sistema educatiu es troba en crisi, fet, però, que no sembla que preocupi gaire la classe política ni una ciutadania sovint alienada per la informació/escombraria de masses, ideològicament esbiaixada, i, per una altra banda, és evident que la reflexió, les humanitats, la mateixa visió històrica, documentalment construïda i crítica, arriba a fer nosa a executius i tecnòlegs (de l'educació), segurament perquè els posa en evidència.

El marc polític i cultural, quasi un segle després de la Gran Guerra de 1914, és tot un altre. S'ha dit amb raó que la revolució informacional dels nostres dies necessita una societat autònoma de l'Estat. D'altra banda, el capitalisme s'ha globalitzat i ja no el poden contenir, si és que mai han pogut fer-ho, els límits de l'Estat nació on «s'assentava políticament», que cada vegada queden més estrets en una «economia global». De forma que, entre el capitalisme global desbocat i l'Estat nació minvat de competències, la societat s'ha «atrinxerat cada cop més en l'àmbit local» (i en l'àmbit individual), que esdevenen una mena de plataforma de resistència enfront d'allò que no funciona.

Aquesta forma de resistència o contestació de base local, autogestionària i descentralitzada, el sociòleg Manuel Castells, de qui manllevem aquest diagnòstic, la qualifica d'«anarquista». Amb l'avantatge que si històricament el problema de l'anarquisme va ser harmonitzar la llibertat d'acció individual i local amb la complexitat de l'organització de les societats industrialitzades, ara la tecnologia juga a favor de la ideologia i de la pràctica de lluita llibertària: «el

neonarquismo es un instrumento de lucha que parece adaptado a las condiciones de la revuelta social del siglo XXI».¹

És amb aquest teló de fons que revisitem Ferrer i l'Escola Moderna. Anem, però, a pams.

És prou conegut el paper que ha tingut el mite Ferrer en totes les seves plasmacions. La pregunta si la importància d'aquest pedagog català universal rau en el seu martiri exclusivament, pot ser fàcilment invertida, en el sentit de preguntar-nos si:

El seu martiri va ser degut al significat programàtic i pràctic (més que no pas teòric) de la seva proposta revolucionària, en diversos camps, el de l'educació, en primer lloc.

El fet és que el sindicalisme obrer revolucionari adoptà el model de l'educació racionalista ferreriana, que n'esdevingué targeta de presentació i bandera, però el mite Ferrer contribuï també a la idealització i deformació de la proposta programàtica original, com els especialistes han mostrat diverses vegades i com ens confirma Ribera Carbó a la seva contribució d'aquest dossier.

Es féu palesa, l'any 2001, amb motiu del centenari de la fundació de l'Escola Moderna, una notable absència de debat i d'aprofundiment crític dels nostres intel·lectuals i pedagogs sobre el que ha suposat Ferrer i Guàrdia a la nostra història i cultura. Hi hagué aleshores una bona oportunitat perduda. En efecte, imperà un autèntic desert de debat, amb prou feines cobert per algun intel·lectual francirador, com Eduardo Haro Tecglen, a Madrid. Per part seva, J. M. Martí i Font proclamava que «el proyecto pedagógico de Francesc Ferrer Guardia cumple cien años» i constatava que l'efemèride havia passat inadvertida, però no n'apuntava cap motiu, del fet.² Pocs intel·lectuals es manifestaren, tret d'Haro Tecglen.³ L'extrema dreta repetí el clixé de sempre.⁴

No hi ha hagut amb posterioritat gaire debat públic en aquesta direcció d'anàlisi i de separar el gra de la palla, circumstància que duu a repetir i magnificar mites i contramites.

El 13 d'octubre del 1909 van afusellar a Montjuïc, Francesc Ferrer i Guàrdia. El van acusar d'haver promogut tant l'atemptat contra el rei que va perpetrar Mateu Morral com el moviment revolucionari de la Setmana Tràgica.

¹ <http://www.lavanguardia.es/web/20050521/51185273593.html>.

² *El País*. «Sociedad/educación», 10/12/2001: 36.

³ HARO TECGLEN, Eduardo. «Ferrer Guardia», *El País*, 11 de desembre de 2001.

⁴ MOA, Pío. «Ferrer Guardia». *Libertad Digital*, 10-10-2001, <http://www.conoze.com/oc.php?doc=763>.

Fet i fet, però, la seva execució rapidíssima (en encara no cinquanta dies va ser engarjolat, jutjat i afusellat) va ser en realitat un crim d'Estat.

Tanta por feia un home que havia apostat per l'educació com a motor de canvi social? A l'època Ferrer havia esdevingut la icona mediàtica de l'enemic social i religiós a abatre. Costa de creure tant de fanatisme, sectarisme i inhumanitat. Cal tenir en compte la polarització de postures en qüestions socials i religioses. El clericalisme i l'anticlericalisme apuntaven sovint a la supressió del contrari. La balança, però, no estava equilibrada: els clericals tenien tota la força política i econòmica; els anticlericals amb prou feines tenien la paraula. La Setmana Tràgica en realitat havia estat un moviment de tot el Principat. En efecte, va ser una revolta popular que va arrencar el 26 de juliol de 1909 a Barcelona com una vaga general, no com una revolta de més ampli abast. Tot va créixer, espontàniament, i adquirí dimensions de tragèdia, més que no pas de comèdia, per més que gent com Josep Pla definissin els fets de l'any 1909 com una explosió d'estúpidesa «rigorosament pairal».

La protesta va acabar amb la crema de diverses esglésies, entre altres incidents, i no pas només a Barcelona, sinó a una llarga mostra de localitats catalanes, i gironines sobretot. Naturalment, la importància clau d'una ciutat industrial com Barcelona, amb una classe obrera molt combativa, i amb el reclam sobreafegit dels episodis de terrorisme, feien d'aquesta capital un referent no sols dins de Catalunya o els Països Catalans, sinó a la Península i a Europa. Però això ha fet que s'hagi tingut menys en compte la dimensió catalana de la revolta política i social.

La burgesia, la catalanista i l'espanyolista, es van anar posicionant a favor d'una sortida de la crisi que refermés l'ordre social i que fos un sonat escarment. Com a «agent social», la dreta, la dreta espanyola i la dreta catalana que donava suport a Maura, es mostrarà resoluta, terriblement resoluta. Gent com Lluís Muntadas, el dirigent de la patronal Foment del Treball Nacional, ja el primer dia de la revolta apuntaren a Ferrer com a imaginari cap dels revolucionaris, i en acabar els aldarulls exigien mà de ferro i càstigs exemplars.

Pel que fa a l'Església oficial, malgrat la postura valenta i evangèlica de persones com el poeta Joan Maragall, l'actitud oficial va ser hipòcrita i inconseqüent amb el mandat del perdó. Només un exemple d'intolerància: un dels motius per no reobrir l'Escola Moderna de Ferrer el 1907 va ser el fet que el Col·legi del Sagrat Cor, Diputació-Bailèn, a Barcelona, encara avui ufanós, podia rebre l'«efecte» corruptor de l'escola veïna —la denominada Escola Moderna, l'escola de pis de Ferrer i Guàrdia—, on nens i nenes aprenien junts.

Pel que fa a la premsa lliure d'esquerres o obrerista, la rígida censura i repressió del Govern conservador que dugué el pedagog a la mort va fer que l'execució de Ferrer no tingués a Catalunya pràcticament plomes que la denunciessin. La premsa de dretes —la controlada per la Lliga Regionalista—, en canvi, tingué via lliure. Així, tenim el cas de *La Veu de Catalunya*, que va llançar el famós «Delateu!», incitant a denunciar els possibles activistes.⁵ En aquest periòdic de la Lliga, Prat de la Riba no va voler, com sap tothom, publicar l'article de Joan Maragall «La ciutat del perdó».

El mateix dirigent de la Lliga Francesc Cambó, passats els fets, escrivia al ministre de Governació espanyol Juan de la Cierva per dir-li que calia una repressió per les atrocitats del juliol, que no havien de quedar impunes. S'imposava, afegia, el càstig severíssim dels culpables i atacar severíssimament tots els «focus d'infecció social» que havien provocat la revolta.

Una part de la premsa republicana va mirar de denunciar, en la mesura que la repressió i la censura ho permetien, la repressió indiscriminada, poc justa, arbitrària.

Destaquen per la seva força els escrits del mallorquí Gabriel Alomar i els de Roberto Castrovido Sanz, el director del diari republicà *El País i Vida Nueva*, on va escriure editorials crítics amb la Guerra del Marroc i la Setmana Tràgica de Barcelona. La premsa d'ordre de la Lliga, carlina o simplement burgesa, va tenir un paper fosquíssim avalant la repressió i amagant el cap sota l'ala en l'afer Ferrer.

Fins a quin punt l'execució de Ferrer va posar en perill real la monarquia d'Alfons XIII? L'afer Ferrer va minar al nivell intern i internacional la credibilitat i legitimitat de la monarquia alfonsina. Aquesta va recórrer a l'alternança de partits, en vista de l'atzucac del programa reformista de Maura. Els reformistes del PSOE, amb Pablo Iglesias (diputat des de 1910), van mirar de fer forat, i José Canalejas, l'hàbil polític liberal, malaguanyat —ja que va ser assassinat el 1912—, va fer un últim esforç per treure les castanyes del foc de la monarquia amb un programa reformista que incloïa el servei militar obligat en temps de guerra, la llei per posar fre a l'expansionisme dels ordes religiosos, popularment coneguda com a llei del «cadenat» (*candado*), o la Llei de Mancomunitats, que trobà llum vermell al Senat.

En veritat Ferrer va ser el símbol d'una altra societat i d'una altra forma d'entendre la cultura popular. Va ser un pedagog i editor que va dur a la pràc-

⁵ En efecte, «Pol», és a dir, Ferran Agulló a *La Veu de Catalunya* del 12 d'agost de 1909, va parlar genèricament de denunciar.

tica de forma genial idees d'educació popular integral que l'experiència progressista i la praxi socialista havien anat acumulant durant dècades. És recordat pel seu model de pedagogia popular, laica, humanitària i en sintonia amb un projecte d'emancipació econòmica universal. Això és precisament el que el fa l'educador català de l'època contemporània més conegut internacionalment. Els historiadors revisionistes ho neguen i alhora fan un judici paral·lel, sense elements documentals nous decisius, donant per segura una implicació de Ferrer en diversos atemptats, implicació que no s'ha pogut provar.

S'ha dit recentment que «avui la reivindicació de la figura de Ferrer i Guàrdia passa per la pedagogia, però s'oblida que gràcies a figures com la seva a Catalunya, ateneus obrers, cooperatives, diaris o escoles laiques van sorgir com a manifestacions d'una cultura popular que anava contra el clergat i els oligarques. Avui sembla que després de dècades de franquisme i govern de CiU, aquesta feina s'ha volgut esborrar».⁶ El cert és que cal llegir els fets de juliol de 1909 i el crim d'estat comès en Ferrer i Guàrdia en clau de present i de futur. Ni la jerarquia catòlica, ni l'exèrcit ni la monarquia restablerta han demanat perdó per la seva injusta execució, motiu pel qual s'escauria una reparació pública retrospectiva, o no ha demanat perdó el Vaticà pel cas Galileu?

A nivell institucional, l'Ajuntament de Barcelona, en particular quan era dirigit per Pasqual Maragall, va fer un gest simbòlic per reconèixer el valor cívic del fundador de l'Escola Moderna. Aquest mateix Ajuntament ha canviat el nom de l'avinguda Marquès de Comillas, a Montjuïc, pel de Francesc Ferrer i Guàrdia, a partir de la proposta de la Comissió del Nomenclàtor de l'Ajuntament de Barcelona, seguint una iniciativa ciutadana impulsada per la Fundació Ferrer i Guàrdia.

S'han succeït altres actes simbòlics, com la descoberta de la placa commemorativa de l'Escola Moderna de la Comissió de la Memòria Històrica de Barcelona, al carrer Bailèn, 56, o la commemoració de l'Any Ferrer i Guàrdia, amb recepció a la Generalitat de Catalunya el 16 d'abril de 2010.

Més enllà d'actes simbòlics, costa d'entendre que la inèrcia institucional no reconegui les aportacions, sovint pagades amb l'exili i fins la mort, de tants homes i dones a favor de l'educació i la cultura popular, però menys s'entén que des de tribunes teòricament progressistes hi hagi afirmacions per l'estil de: «Ferrer i Guàrdia no era pedagog i la seva Escola Moderna [...] el que va fer és recollir línies educatives que ja existien a Europa per oferir-les a la classe mitja-

⁶ LANAÒ, Pau. «Entrevista a Pere Solà i Gussinyer». *El Punt*, Catalunya, 07/10/09: 7.

alta, completament al marge de les societats obreres». ⁷ Ja que presentar una Escola Moderna al marge del moviment obrer és estrafer la realitat històrica.

Què representa Francesc Ferrer per als joves? Molts joves deuen ignorar totalment qui és. Amb els plans d'estudis escolars i universitaris actuals, tecnocràtics i buits d'humanisme, els joves corren el risc de sortir amb orelles de ruc, per la desaparició de matèries fonamentadores i de continguts crítics. Ferrer i Guàrdia va ser un lluitador que donava a la cultura i a l'educació el paper clau de la transformació política i social. Creia en la unitat d'acció amb el republicanisme radical, però va poder patir en pròpia carn la traïció i demagogia dels líders republicans radicals. Va pecar d'incaut.

Cal dir que a la seva proposta i acció pedagògica hi ha aspectes que, o bé no són aprofitables —com la ceguesa amb què va tractar la seva pròpia llengua materna, el català—, o bé han de ser manejats amb precaució perquè una proposta d'humanisme crític no derivi cap a fórmules dogmàtiques. Ferrer valorava l'organització popular amb ànim constructiu, per fer una societat lliure i sense classes, però encara hi ha historiadors que sostenen sense proves reals, i només basant-se en suposicions i indicis vaporosos, que era bàsicament un petardista inductor d'atemptats terroristes.

Cal valorar sobretot la visió ferrerista del paper decisiu d'una educació crítica per a tothom i d'una educació que inclogui l'entrenament a l'organització per a aquest canvi humanitzador; educació crítica i organització per al canvi humanitzador són valors dels quals els joves d'avui dia no poden passar si volen un futur millor.

Finalment, si ens preguntem quina visió projecten d'aquest personatge i la seva obra l'art, el teatre o la narrativa contemporànies, la resposta seria que encara no s'ha escrit una bona obra de teatre català —o en altres idiomes— sobre la tragèdia de Francesc Ferrer i Guàrdia.

Cent anys després del crim d'Estat comès en la persona del fundador de l'Escola Moderna, s'ha anat consolidant un cert consens generalitzat respecte del valor de la seva aportació a la història de l'escola popular i la cultura d'esquerres.

En efecte, a principis del segle XXI és innegable l'empremta de Francesc Ferrer i Guàrdia i el projecte educatiu de l'Escola Moderna en la pedagogia contemporània, punt sobre el qual els especialistes s'han anat manifestant i es

⁷ ABELLÓ, Teresa. *La Veu del Carrer*. Dossier: La Setmana Tràgica a Barcelona. Entrevista: «El 1909 va ser més bullanga que revolució», núm. 112, juliol de 2009: 17. Vegeu SOLA, P. *La Veu del Carrer*, núm. 113, setembre de 2009: 12: «Ferrer i Guàrdia cent anys després».

manifesten.⁸ El projecte d'educació escolar i social de l'Escola Moderna ferriana va suposar una teoria i una pràctica de l'educació que incorporava el pensament positivista i de l'esquerra radical europea. Una forma de posar les teories lliurepensadores al servei d'un canvi social i econòmic humanitzador.

És evident que al món acadèmic cada cop és més gran la informació de docents i estudiants respecte de l'Escola Moderna i els temes que suggereix: modernització curricular, introducció decisiva de l'estil de l'Escola Nova a Catalunya, valor eminent de l'educació popular, renovació de metodologies educatives basada en un concepte de la ciència, ensenyament compromès amb la pau, denúncia de l'imperialisme i el colonialisme, reivindicació de la igualtat de sexes, la igualtat d'individus i classes, la democràcia social, la reivindicació de la salut física i mental de la població infantil, etc.

Tot plegat apuntant a una nova concepció de la formació del professorat amb vista a una renovació efectiva de l'escola, l'educació escolar com un canal per excel·lència d'expressió infantil i de gaudi en el treball creatiu, font de felicitat, on no hi ha metodològicament ni premis ni càstigs, que fa ús de bons mitjans formatius (biblioteca, el butlletí de l'escola, etc.), no descuidant l'extensió escolar fora de l'àmbit estricte (projecció al barri, ciutat, món), i aspirant al treball en xarxa innovadora.

Curiós llegat d'un projecte animat per la personalitat polièdrica i simple alhora de qui no era pedagog d'ofici, sinó un autodidacte. Un encert o intuïció de Ferrer va ser apostar per la formació dels docents i pel sindicalisme docent. El seu *Butlletí de l'Escola Moderna* és ple d'articles de pedagogs i mestres sindicalistes que desbrossen nous camins d'excel·lència educativa des de plantejaments laïcistes i socialistes radicals. La versió francesa de la seva revista (*L'École Rénovée*) està en els orígens del sindicalisme militant del professorat francès, un sindicalisme que es plantejà la condició del funcionariat docent, les condicions de la renovació educativa integral i les condicions o els requisits d'una pedagogia de la pau en un moment en què bona part dels republicans (majoritaris) francesos es decantaven per atiar la venjança envers Alemanya.

El sincretisme ideològic de Ferrer no treu que tendencialment fos un comunista llibertari. Però la paraula «comunista» —com la de «col·lectivista»— volia dir propietat comuna dels mitjans de comunicació. No volia dir comunisme d'Estat, ni segrestar la llibertat i la propietat individuals legítimes, ni els drets del mèrit i de l'esforç individual i grupal en el treball. Els comunistes (i abans

⁸ MUÑOZ, N. *La enseñanza en la Escuela Moderna de Francisco Ferrer y Guardia*. Burgos: Editorial Gran Vía, 2009.

col·lectivistes) llibertaris apostaven per l'educació lliure i laica. Em faig càrrec de la dificultat d'entendre el passat: avui dia això de comunista està estigmatitzat (i amb raó a causa de la inhumanitat dels règims de socialisme «real» del segle XX, que van matar la democràcia i la llibertat), i això de llibertari no ho està menys. Llibertari s'assimila sovint a «antisistema».

En el seu moment Ferrer va encarnar per a les mentalitats i els poders establerts el desordre. Va ser una «figura de desordre» que venia a estroncar la digestió dels poderosos. Les seves doctrines eren la pesta. No es combatien amb idees, ni tan sols amb propaganda, sinó amb els fusells i també clausurant escoles i ateneus. Absolt el 1907 de complicitat en l'intent de regicidi del sabadellenc Mateu Morral, el «sistema» no li permeté de reobrir l'escola, però en canvi, incomprendiblement, li permeté de continuar regentant l'editorial que publicava Kropotkin, De Buen i Reclus.

Històricament, no s'ha valorat en general amb prou normalitat la figura i l'obra de Ferrer. Part de la intel·lectualitat catalana i espanyola contemporània les ha jutjat massa visceralment. Hi ha raons que ho expliquen: el pedagog racionalista va ser increïblement curt de mires en el tema del valor educatiu i cultural del català. Gent com Pau Vila i Albà Rossell el criticaren en aquest aspecte, el primer amb molta vehemència, el segon des d'una postura ambivalent, on jugaven tant l'admiració com l'enveja. D'altra banda, el seu apassionament antireligiós no hi ajudava. És clar que el seu ànim fonamentalment dialogant impedia que fos dogmàtic. Volia persuadir, no imposar, però això no treu que els sectors d'ordre el veiessin com un fanàtic perillós.

El catolicisme abans de la guerra (el nacionalcatolicisme després) i el marxisme acadèmic dels seixanta tampoc no han ajudat a avançar vers aquesta valoració desapassionada del pensament i la praxi pedagògica ferreriana.

D'acord, l'humanisme racionalista i laic de Ferrer mirava de superar el conflicte en el món en nom de l'harmonia de classes i sexes, però aquest mateix humanisme (i el personatge que el predicava com a símbol) esdevenia un conflicte per als benpensants, que van criminalitzar el seu missatge i la seva persona de la manera que tothom sap.

Tot plegat fa que costi veure la dimensió universal o l'originalitat de l'obra o moviment o proposta. Els aspectes, anecdòtics o centrals (la qüestió de la defensa de Ferrer de la violència revolucionària) han imperat sobre les consideracions de fons.

El resultat ha estat una absència de debat i d'aprofundiment crític dels nostres intel·lectuals i pedagogs. Això es féu palès l'any 2001, amb motiu del centenari de la fundació de l'Escola Moderna. Hi hagué aleshores una bona

oportunitat perduda. En efecte, imperà un autèntic desert de debat. No hi ha hagut, doncs, debat públic en aquesta direcció d'anàlisi i de separar el gra de la palla, circumstància que duu a repetir i magnificar mites i contra mites.

En definitiva, la seva proposta educativa sincrètica, original i agosarada és una incitació permanent a una pedagogia compromesa en els valors humans i socials (la pau, la justícia, la solidaritat), alhora que és important tenir en compte que tot «clàssic» té punts febles. Quin no recorda la misogínia de Jean-Jacques Rousseau o la implacable defensa del sistema esclavista d'Aristòtil? Cal ser igualment crítics amb l'inexplicable menyspreu de Ferrer per la llengua catalana i amb els perills d'una imposició de valors, això sí, amb la millor de les intencions.

Conèixer vol dir reconèixer. I quin dia les institucions de l'Estat espanyol, la Monarquia borbònica i l'Exèrcit reconeixeran l'abús de força i la violació dels drets humans de 1909? Quant caldrà esperar perquè la cultura i l'escola catalana reconeguïn amb normalitat la figura i l'obra de Ferrer i de la línia de pedagogs que inspirà, per exemple el president del Comitè de l'Escola Nova Unificada de 1936, el sallentí Joan Puig i Elias?

Per a aquest, Ferrer era «una voluntat extraordinària», però no va tenir la sort de trobar altres persones que s'hi poguessin comparar i que, com ell, «sentissin la tasca escolar». És ben interessant aquesta manera d'apropriar-se l'herència racionalista, i per això transcriu el discurs de Puig en la seva literalitat i sense traduir:

«¿Escuela Racionalista? Bien. Pero el nombre de racionalista, ¿qué significaba, qué significa? No de ahora tampoco. En el año 20, deportado a Zaragoza, con un compañero que aquí me escucha, que estuvo en la cárcel conmigo en Zaragoza, en una controversia sostenida con Peiró, yo dije ya lo mismo que voy a decir ahora: que racionalista tenía para mí un sabor de otro siglo, un regusto [sic] de discípulo de Robespierre y de adoradores de la diosa Razón. Yo respeto [...] todo lo que han sufrido los compañeros para sostener su escuela, y que cuando le han dado este nombre es porque ellos querían significar que basaban su enseñanza en el razonamiento y no en el dogma y en la imposición. ¿Pero es que nos basta a nosotros cultivar el pensamiento ni el razonamiento del niño? No. Si de algo estamos satisfechos, si de algo estamos ya hartos, es de hombres que piensan muy bien y obran muy mal. Necesitamos una escuela sobre todo que cultive en el niño el sentimiento, que logre de cada niño un hombre con carácter capaz de saber traducir en actos sus pensamientos».⁹

⁹ Archivo General de la Guerra Civil. Salamanca. Fondos originarios. 1. Servicios Documentales de la Presidencia del Gobierno. Sección Político-Social. Barcelona 1873-1939 Barcelona - Generalidad 1921-

La clau de l'educació està en els sentiments. Cultura és sentir, tenir ànima o esperit, que vol dir vibració de la «matèria més delicada, més elevada, més superior del desenvolupament de la humanitat des de les primeres vibracions fins a l'home. És el que separa la bèstia de la pedra, i el que fa superior l'home a la bèstia». El saber sol no és cultura. La cultura exigeix un saber posat al servei del sentiment ètic i estètic. Molta gent amb pocs coneixements però humans i que reaccionen davant de les injustícies i aprecien la bellesa o l'abnegació... són en el fons més cultes que aquells que «ja no són capaços de vibrar davant de cap injustícia ni cap de les lletjors de la vida».¹⁰

Puig Elias, com Tolstoj, creu bo el procediment didàctic per aconseguir que els infants aprenguin cada dia una mica a prescindir dels seus mestres. És dolorós per al professor saber-se prescindible, però vol dir que ha culminat la seva feina: «pero hay también la satisfacción de la conciencia superior, que dice: así lo amo más y lo amo mejor. Pongo al niño en condiciones de que, el día que falte yo, sepa él, o el día que él quiera, prescindir de mí, sepa él por su cuenta, bastarse a sí mismo».¹¹

Més enllà de les varietats discursives sobre Ferrer i Guàrdia que ens ha donat la tradició de la nostra història social, el debat historiogràfic pedagògic ha continuat i sens dubte serà revifat per les celebracions de 2009, com el dossier monogràfic «Ferrer i Guàrdia, in memòriam», de la revista barcelonina *Cuadernos de Pedagogía*, de gran arrelament en els medis pedagògics renovadors crítics de l'Estat espanyol, amb els textos «Otra poética y otra retórica» de Pere Solà i Gussinyer, «La “bulliciosa república escolar” de Odón de Buen», de Jordi Serrano Blanquer i «Ferrer i Guàrdia y la psicopedagogía actual» de Lluís Maruny i Curto, on se sosté que els plantejaments ferrerians mostren traces evidents dels processos de construcció del coneixement més endavant propugnat pel constructivisme de Piaget, les teories de la «presa de consciència» crítica de Paulo Freire o la investigació sobre lectoescriptura d'Ana Teberovsky.

També altres publicacions pedagògiques com *Guix: Elements d'Acció Educativa* (Pere Solà i Gussinyer, «Cent anys després de l'afusellament del pedagog

1939 Lérida 1909-1939. Sección P. S. Barcelona. Legajo 266, Expediente 1-4, Discurs J. Puig Elias, carpeta 1289. Barcelona, pàg. 21-29.

¹⁰ Archivo General de la Guerra Civil. Sección P. S. Barcelona. Legajo 266, Expediente 1-4, Discurs J. Puig Elias, carpeta 1289. Barcelona, pàg. 21-29.

¹¹ Archivo General de la Guerra Civil. Sección P. S. Barcelona. Legajo 266, Expediente 1-4, Discurs J. Puig Elias, carpeta 1289. Barcelona, pàg. 21-29.

Ferrer i Guàrdia»),¹² *Perspectiva Escolar*¹³ o la *Revista Docència*, publicada pel sindicat USTEC-STEs, se n'han fet ressò. Aquesta darrera dedica un monogràfic a Ferrer i Guàrdia en el seu número 29 (maig de 2009).¹⁴

Cal destacar igualment els actes promoguts per la Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia, com l'homenatge a la memòria de Ferrer al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, el 13 d'octubre 2009, i la preparació d'un Congrés Internacional sobre l'Escola Moderna, els actes commemoratius de sindicats com la CGT o la CNT, conferències i taules rodones a diversos punts del món (a França a centres universitaris i centres cívics de localitats com Perpinyà, Tolosa, París o Ais de Provença) i l'edició de nous o antics materials, en què es destaca la traducció francesa de *L'Escola Moderna, L'École moderne, explication posthume et finalité de l'enseignement rationnel*, amb prefaci d'Anne Morelli i Marie-Jo Sanchez Benito. (Bruxelles/ Charleroi: Couleur livres. Bruxelles laïque).

També, la Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia de Barcelona ha publicat (2009) els *Principios de moral científica* (Centenari Ferrer i Guàrdia, pròleg de Vicenç Molina).

Una iniciativa feliç del servei documental de la Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia ha estat el portal dedicat a l'any Ferrer,¹⁵ on es pot veure la repercussió i l'abast peninsular i internacional de les celebracions sobre l'efemèride.

I cal destacar igualment les VIII Jornades Ferrer i Guàrdia a Alella (octubre-novembre de 2009), amb l'exposició *Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909), la vida per un ideal*, una mostra que volia donar a conèixer la vida i l'obra del fundador de l'Escola Moderna, nascut a Alella, a través de la reunió de material original d'època, com diaris, postals, revistes, cartells i manuscrits, per tal de fer-se «una idea de qui va ser i per què va morir Francesc Ferrer i Guàrdia». Hi fou presentada una fotografia inèdita del judici a Ferrer i Guàrdia, a càrrec de Miquel Galmés, president de l'Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya.

A les Jornades al·lenques hi hagué visites escolars guiades i un original itinerari teatralitzat, *Ferrer i Guàrdia a Alella*, a càrrec del grup de teatre de la vila, com també «un recorregut a peu per la vida i l'obra del pedagog», portat

¹² N. 355, 2009: 76-81.

¹³ N. 338, 2009 - 10: «Ferrer i Guàrdia: entre la pedagogia i la revolució», de Vicenç Molina: 54-59.

¹⁴ Inclou una edició especial del film *Una vida per la llibertat* d'Agustí Corominas, amb articles de Pere Solà, Victòria Camps, Joan-Francesc Pont, Francesc Saló i Jaume Carbonell, amb aportacions dels quatre centres educatius catalans que porten el nom de Ferrer i Guàrdia, i una taula rodona d'Agustí Corominas, M. Pau Trayner, Emili Cortavirtate i Gemma Martín. USTEC-STEs ha editat, així mateix, calendaris del curs 2009-2010 (en format gran i petit) dedicats també a la figura de Ferrer i Guàrdia.

¹⁵ <http://www.centenario-ferreriguardia.org/>.

pel col·lectiu Cerquem les Arrels, l'Associació Dones Solidàries i el grup de teatre Pàmpol, i no hi podia faltar la projecció del clàssic *La ciutat cremada* (1976), dirigida per Antoni Ribas. En l'aspecte cívic o científic cal destacar el monogràfic sobre Ferrer i Guàrdia de la revista *Alella*, així com un seguit de conferències.¹⁶

En fi, gran nombre de conferències i debats commemoratius se succeïren els darrers mesos de 2009, sobre la Setmana Tràgica i específicament sobre Ferrer i Guàrdia, a l'Ateneu Barcelonès i a escoles, universitats, ateneus i biblioteques. Seria feixuc fer-ne la llista aquí. Volem cloure aquestes referències amb dues aportacions acadèmiques més.

Una és l'edició del clàssic *La Escuela Moderna* a les publicacions de Clásicos de la Educación de la Sociedad Española de Historia de la Educación, per Luis Miguel Lázaro, catedràtic de la Universitat de València, amb pròleg conjunt de Luis Miguel Lázaro, Jordi Monés i Pujol-Busquets i Pere Solà,¹⁷ i l'altra és l'edició del número monogràfic de la revista d'història *Afers* (XXIV: 64, 2009), sobre Francesc Ferrer i Guàrdia, comissariada per Jordi Riba, amb articles de Juan Avilés («La trajectòria política i intel·lectual de Francesc Ferrer»), Pere Solà («Historiografia sobre Ferrer. Elements per a una revisió»), Marie-Catherine Talvikki Chanfreau («Els encontres parisencs de Ferrer i Guàrdia. Fonts de l'Escola Moderna»), Montserrat Jufresa («L'escola de Josep Miquel Guàrdia, un antecedent de l'Escola Moderna?»), Xavier Díez («El projecte Ferrer. Èxits i fracassos de l'Escola Moderna en una societat dividida»), Albert Palà Moncusí («Francesc Ferrer i Guàrdia i La Huelga General. Publicisme, organització sindical i revolució, 1901-1904»), Isabel Pereira («Ferrer i Guàrdia en bronze») i Francesc Poblet («La Huelga General») i finalment textos de Ferrer i Guàrdia (amb transcripció de textos inèdits, aportació de Pere Solà).¹⁸

¹⁶ A càrrec de Ramon Ruiz, director de l'esmentada revista, Pere Gabriel, catedràtic d'Història Contemporània de la UAB, Pere Solà, catedràtic d'Història de l'Educació de la UAB, Vicenç Molina, del Patronat de la Fundació Ferrer i Guàrdia, Ferran Aisa, historiador, poeta i escriptor, Dolors Marín, doctora en Història Contemporània de la UB, i Emili Cortavitarte, professor i historiador.

¹⁷ *La Escuela Moderna*, introducció de Luis Miguel Lázaro, Jordi Monés i Pere Solà. Madrid: Biblioteca Nueva, 2010 (Sèrie Clásicos de la Educación, n. 27).

¹⁸ Finalment, mencionem l'aportació de Pere Solà a la revista *Escola Catalana*, d'Òmnium Cultural, n. 461. Monogràfic «Fer de mestre», article demanat per l'aleshores directora d'*Escola Catalana* Carme Alcoverro en aquests termes: «Preparem a la revista *Escola Catalana*, un monogràfic sobre la formació del mestre [...]. I com que enguany fa cent anys que es va assassinar Ferrer i Guàrdia [...] ens agradaria que en fessis un article sobre les seves aportacions bàsiques a l'educació, i sobretot, allò que encara avui és viu, d'aquest gran pedagog». Tomb significatiu de la revista d'Òmnium Cultural.

A moltes localitats de l'Estat espanyol, com és el cas de Valladolid o Sevilla, hi va haver celebracions de Ferrer el 2009; destaca el seguit d'actes al País Valencià. Ementem, per acabar, l'homenatge a Ferrer i Guàrdia i a les escoles laiques de Menorca, 10-17 de novembre, amb la mostra de CGT de Menorca i el Moviment de Renovació Pedagògica a la sala d'exposicions Sala Morell, a Ciutadella, on foren evocades les experiències educatives obreristes menorquines.¹⁹

¹⁹ *Catalunya*, òrgan d'expressió de la CGT de Catalunya i de Balears, desembre de 2009, n.112: 30.

Retrat del fundador de l'Escola Moderna.
Arxiu fotogràfic de Pere Solà, del fons dels descendents de Josep Ferrer i Guàrdia.

Escola laica de 1909 d'on era alumna la neboda del fundador de l'Escola Moderna
Laieta Ferrer Fontcuberta.
Arxiu fotogràfic de Pere Solà, del fons dels descendents de Josep Ferrer i Guàrdia.

Bano amb fotos, d'esquerra a dreta de Trini Ferrer, Francesc Ferrer i Guàrdia,
Paz Ferrer i Sol Ferrer.
Arxiu fotogràfic de Pere Solà, del fons dels descendents de Josep Ferrer i Guàrdia.